

В. Г. Зарічний

Попільнянський район

ПОПІЛЬНЯНСЬКИЙ РАЙОН — район, що знаходився у південно-східній частині Житомирської області. Межував на півночі з Брусилівським і Коростишівським, на заході — з Андрушівським, на півдні — з Ружинським р-нами Житомирської обл., на сході — зі Сквирським і Фастівським р-нами Київської обл. Утворено у березні 1923 з Попільнянської та Павлоцької волостей Сквирського пов. Тоді ж до П. р. належали Попільнянська (із с-щем і залізничною станцією [Попільня](#) та однойменним селом), Андрушківська (див. [Андрушки](#)), Великолісовецька, Голуб'ятинська, Кам'янська, Койлівська, Котлярська, Лозовиківська, Малолісовецька, Миньковецька, Павлоцька (див. [Паволоч](#)), Парипська, Сокільчанська, Харліївська та Хейлівська сільські ради (загалом 22 населених пункти, 31 980 осіб). Водночас був сформований Корнинський р-н (існував до лютого 1931 та від лютого 1935 до грудня 1957; див. [Корнин](#)) з Корнинської та Лучинської волостей Сквирського пов. До нього належали Корнинська, Білківська, Великоголяківська, Гнилецька, Дідівщинська, Королівська, Кривенська, Липківська, Лучинська, Мохнацька, Соболівська, Сущанська, Томашівська, Турбівська сільські ради (26 населених пунктів, 31 762 особи). 1923—25 — у межах Київської губ.; 1923—30 — Білоцерківської округи; 1932—37 — Київської, від 1937 — Житомирської областей. 1925—59 неодноразово сільські ради до П. р. зараховували (від Корнинського, Шамраївського, Триліського, Сквирського, Ружинського, Вчорайшненського р-нів) або від нього передавали (до Сквирського, Вчорайшненського, Ружинського, Брусилівського р-нів). За Всесоюзним переписом населення (1926), у П. р. проживали 38 449 осіб (українців — 92,4 %, євреїв — 5,8 %, поляків — 1,1 %, росіян — 0,5 %, білорусів — 0,1 %); у Корнинському р-ні — 38 184 особи (українців — 96,1 %, поляків — 1,8 %, євреїв — 1,5 %, росіян — 0,4 %).

Від голодомору 1932—33 на Попільнянщині постраждали близько 40 тис. осіб; найбільше померло людей у селах Великі Лісівці, Мохначка, Ходорків (у кожному з них встановлено по 1000 імен жертв), Криве (1200), Паволоч (1300). Виявлено 35 місць їх масових поховань, де освячено пам'ятники та пам'ятні знаки. 2008 за участі Президента України В. Ющенка в смт Попільня відкрито пам'ятник, де містяться капсули із землею з усіх місць масових поховань. 417 осіб зазнали сталінських репресій 1937—38. Найбільше було репресованих у селах Попільня, Котлярка, Строків, Паволоч, Миролюбівка. Під час радянсько-фінської війни

1939—40 загинули 654 жителі Попільнянщини. Від 14 липня 1941 — під німецькою окупацією. Наприкінці 1941 в Корнині створено підпільний осередок ОУН (керівники — В. Грінченко та В. Превор). Німецькою владою страчено 423 та закатовано 237 осіб, вивезено на каторжні роботи до Німеччини 3681 особу. На фронтах 2-ї світової війни воювали майже 10 тис. жителів, з них 4380 загинули та зникли безвісти. Район звільняли двічі — 13 листопада та остаточно 26 грудня 1943. У 39-ти братських та 26-ти одиночних могилах поховано 1523 воїна-визволителя. На Попільнянщині брали участь у боях Герої Радянського Союзу [М. Калюжний](#) (с. Парипси), [А. Ковальов](#), [М. Москальчук](#) (обидва — с. Паволоч), [А. Птіцин](#) (с. Білки), [Б. Семенов](#) (с. Саверці), [І. Середа](#), [П. Фомічов](#) (обидва — Попільня), [Г. Толкачов](#) (с. Лисівка).

Станом на 1946 до П. р. входили Попільнянська селищна, Андрушківська, Великолісовецька, Великочернявська, Голуб'ятинська, Єрчицька, Жовтнева (див. [Квітневе](#)), Кам'янська, Кілівська, Котлярська, Кошляківська, Красногірська, Лозовиківська, Марково-Волицька, Новоселицька, Паволоцька, Паволоцько-Зарічанська, Парипська, Попільнянська, Почуйківська, Романівська (див. *Романівка*), Саверецька, Сокільчанська, Соколово-Брідська, Ставищенська, Строківська та Харліївська сільські ради; до Корнинського р-ну — Корнинська селищна, Биківська, Білківська, Великогуляківська, Гнилецька, Западнянська, Королівська, Кривенська, Липківська, Лисівська, Личе-Раківська, Лучинська, Мохнацька, Озерська, Пустельницька, Скочищенська, Соболівська, Сущанська, Турбівська, Федорівська, Ходорківська (див. *Ходорків*) сільські ради. У грудні 1962 П. р. укрупнено за рахунок селищ міського типу [Андрушівка](#) та *Ружин*, усіх сільських рад Ружинського р-ну та Бровківської, Вербівської, Волицької, Волосівської, Гальчинської, Забарської, Зарубинецької, Іванківської, Іваницької, Лебединецької, Міньковецької, Мостівської, Павелківської, Старокотельнянської, Степківської і Яроповицької сільських рад Андрушівського р-ну (обидва відновлено у січні 1965). Мешканці відстоювали європейські цінності під час Помаранчевої революції (2004) та Революції гідності (2013—14), брали участь в антитерористичній операції та операції Об'єднаних сил на Сході України (2014—22).

У середині 2010-х рр. площа П. р. становила 1050 км² (Попільнянська та Корнинська селищні й 30 сільських рад, 48 населених пунктів). За переписом населення 2001, проживали 37 082 особи (українців — 96,5 %, росіян — 2,2 %, поляків — 0,3 %, білорусів — 0,2 %); станом на січень 2020 — 30 106 осіб. 2016 с. Жовтневе перейменовано на Квітневе, с-ще Радгоспне — на Корнинське. У вересні 2015 шляхом об'єднання Корнинської селищної (із с. Королівка, с-щем Радгоспне) та Лисівської (із с. Мишерине), Лучинської, Сущанської, Турбівської сільських рад утворено Корнинську селищну громаду, до якої у червні 2017 зараховано Білківську сільську раду (із с. Мохначка). У серпні 2016 шляхом об'єднання Жовтневої, Єрчицької (із селами Велика Чернявка, Яблунівка), Почуйківської, Романівської (із селами Дехтярка, Кошляки) та Ставищенської сільських рад утворено Квітневу сільську громаду. Тоді ж шляхом об'єднання Попільнянської селищної та Великолісовецької, Голуб'ятинської,

Котлярської, Кривенської (із с. Рудка), Миролюбівської (див. [Миролюбівка](#)), Новоселицької (див. [Новоселиця](#)), Парипської, Попільнянської, Саверецької (із с. Піски), Сокільчанської (із с. Маркова Волиця), Строківської, Ходорківської (із с-щем Відродження та с. Пустелники) сільських рад утворено Попільнянську селищну громаду, до якої у червні 2020 зараховано Кам'янську, Липківську (із с. Бухалівщина) та Паволоцьку (із с. Соколів Брід) сільські ради. У серпні 2016 шляхом об'єднання Андрушківської (із с-щем Новопаволоцьке), Василівської, Макарівської та Харліївської сільських рад утворено Андрушківську сільську громаду, до якої у червні 2020 зараховано Красногірську сільську раду. Нині площа Корнинської громади становить 241,9 км², станом на січень 2022 її населення 5336 осіб; Квітневої громади — відповідно 159,6 км², 3981 особа; Попільнянської громади — 501,4 км², 16 071 особа; Андрушківської громади — 141 км², 3767 осіб. У липні 2020 П. р. ліквідовано, а новоутворені громади зараховано до Житомирського р-ну.

Лежав у межах *Придніпровської височини*. Поверхня — підвищена пологохвиляста лесова (на півночі — моренна) рівнина, розчленована ярами, балками. Поблизу с. Ставище — крайня східна точка Житомирської обл. Корисні копалини: граніт (1937 почав діяти Корнинський кар'єр), глина, пісок, каолін. Річки басейну Дніпра: [Ірпінь](#) з притоками *Унава* (з Кривенькою, Лозинкою), Калинівка, Крив'янка; [Кам'янка](#); *Роставиця* з притоками Атака, Новосілка, Паволочка. Ґрунти переважно сірі лісові, підзолисті ясносірі, опідзолені сірі, чорноземні та темно-сірі. 2021 ліквідовано Попільнянське лісове господарство (24 тис. га; було приєднано до Коростишівського лісового господарства). До нього належали Попільнянське, Андрушівське, Корнинське, Ружинське та Ходорківське лісництва. Основні лісові породи: дуб, граб, клен, липа, ясен. Території та об'єкти природно-заповідного фонду місцевого значення: заказники Попільнянський ліс (лісовий, 5,8 га, Квітнева громада) та Сущанські ставки (гідрологічний, 49,5 га, Корнинська громада). Поблизу с. Ходорків — дуб Смільського віком понад 500 р. Промислові підприємства спеціалізувалися на переробленні сільськогосподарської сировини (1860 засновано Андрушківський цукровий завод, нині Цукровий завод ТОВ «Сігнет-Центр»; 1866—2015 працював Корнинський цукровий завод). У с. Почуйки — насіннєвий завод. Природні умови сприятливі для розвитку землеробства та тваринництва. 2013 працювали 14 високотоварних сільгоспприємств і 72 фермерських господарства. Вирощували озиму пшеницю, сою, ріпак, кукурудзу, цукрові буряки. Загальна площа сільськогосподарських земель становила понад 76 тис. га, з них орних земель — понад 71 тис. га. Залізничні станції: Попільня, Корнин.

2016 було зареєстровано 50 релігійних громад, з них 24 мали пристосовані культові споруди (УПЦ — 15, УПЦ КП — 13, РКЦ — 2, євангельські християни-баптисти — 3, християни віри євангельської — 1, адвентисти сьомого дня — 2). Новини р-ну висвітлювала г. «Прапор». Збереглися церква Вознесіння Господнього у с. Андрушки (1850—59), школа та господарські гранітні комори у с. Голуб'ятин (початок 20 ст.), Народний дім у с. Криве

(1924–29), земська школа у с. Липки (початок 20 ст.), Свято-Покровська церква у с. Миролюбівка (19 ст.), синагога (1861) і млин (1863) у с. Паволоч, садиба Ваккерів у с. Саверці (1904), Свято-Успенська церква у с. Сокільча (1741), садиба Пьонтків у с. Турбівка (2-га пол. 19 ст.), церква Різдва Богородиці у с. Ходорків (1870), водяні млини у Корнині, селах Строків (обидва – 1898), Квітневе (1905). Пам'ятки археології місцевого значення: залишки Змієвого валу 10–11 ст. у с-щі Попільня, селах Білки, Великі Лісівці, Котлярка, Криве, Рудка, Ходорків, 35 поселень палеоліту, неоліту, бронзи та ін. часів і стоянки мезоліту й палеоліту в с. Голуб'ятин, 26 поселень палеоліту, неоліту, бронзи та ін. часів і стоянка палеоліту у с. Паволоч, 24 поселення палеоліту, неоліту, бронзи та ін. часів і стоянка палеоліту у с. Соколів Брід, 9 поселень неоліту, бронзи, давньоруського часу, курган 11–13 ст., курганна група бронзи та 10–12 ст. у с. Строків, поселення й городище трипільської культури та 1 тисячоліття до н. е., курган 10–13 ст. до н. е. у Корнині, поселення 3 тисячоліття до н. е., курганна група 7–3 ст. до н. е., городище-замчище 16–18 ст. у с. Романівка, городище 10–13 ст. і 2 давніх кургани у с. Ходорків, поселення 2–5 ст. і давній курган у с. Квітневе, поселення 11–13 ст. у с. Кошляки, курган 7–3 ст. до н. е. у с. Єрчики, 2 давні кургани у с. Котлярка.

Серед видатних уродженців – гетьман України 1672–87 І. Самойлович (с. Ходорків, 2004 встановлено пам'ятник), поет, перекладач, літературознавець, громадський діяч, академік АН УРСР та СРСР [М. Рильський](#) (с. Романівка; 1970 встановлено його погруддя, 1991 відкрито *Рильських родини Романівський музей-садиба*), ботанік, член-кореспондент АН СРСР [Г. Левитський](#) (с. Білки), вірусолог, еколог, академік НААНУ [А. Бойко](#) (Корнин), зоотехнік [Д. Василенко](#) (с. Білки), агрономи [Ф. Заморський](#) (с. Красногірка), [Б. Лесик](#), селекціонер [Й. Магомет](#) (обидва – Корнин), математики [В. Вишенський](#) (Жидівці, нині Квітневе), [Є. Галба](#) (с. Строків), [В. Коваль](#), [В. Суцанський](#) (обидва – с. Ходорків), економісти [О. Гош](#) (с. Парипси), [О. Корольчук](#) (с. Великі Лісівці), [М. Швець](#) (с. Мохначка), хіміки [Г. Дворко](#) (с. Криве), [В. Пашинник](#), геофізик [А. Гроза](#) (обидва – Жидівці, нині Квітневе), фахівці у галузі харчових технологій [О. Гавва](#) (с. Паволоч), [І. Кухаренко](#) (с. Ходорків), фахівець у галузі охорони праці [Б. Дзюндзюк](#), фахівець у галузі електроенергетики [В. Добжинський](#) (обидва – с. Ходорків), фахівець у галузі зварювального виробництва [О. Левченко](#) (Корнин), фахівець у галузі технології шкіри та хутра [В. Журавський](#) (с. Почуйки), лікар-уролог [В. Жила](#) (с. Парипси), лікар-онколог, анестезіолог [О. Кабан](#) (с. Ставище), лікар-патолофізіолог [М. Кришталь](#), ортопед-травматолог [М. Мороз](#) (обидва – Корнин), історики [А. Вовчик](#) (с. Строків), [В. Кириченко](#) (с. Малі Гуляки, нині у складі с. Суцанка), [М. Панчук](#) (с. Попільня), [В. Столяренко](#) (с. Миролюбівка), [Г. Шевчук](#) (с. Красногірка), літературознавці [В. Зубович](#) (с. Строків), [І. Журавська](#) (с. Паволоч), мовознавці [Р. Зятківська](#) (с. Василівка), [Г. Левченко](#) (с. Новоселиця); письменники [А. Бондарчук](#) (с. Макарівка), [Я. Зіскінд](#) (с. Ходорків), [В. Міняйло](#) (с. Строків), [Б. Поліщук](#) (с. Велика Чернявка), [Г. Соломончук](#) (с. Почуйки), [М. Талалаєвський](#) (с. Мохначка), [М. Шпак](#) (с. Липки), поет [Б. Остапенко](#) (с. Миролюбівка),

публіцист, перекладач, церковний діяч [Агапій Гончаренко](#) (с. Криве), поет, критик, перекладач [А. Савенець](#) (Корнин), публіцист [Павло Глушаниця](#) (с. Новоселиця), громадсько-політичний діяч, журналіст [М. Охмакевич](#) (с. Романівка); скульптор, заслужений художник УРСР [П. Остапенко](#) (с. Миролюбівка), живописці [В. Монастирецький](#) (с. Котлярка), [Л. Титарчук](#) (с. Харліївка), графік [Т. Тимошенко](#) (с. Лучин), архітектор [М. Іванчук](#) (с. Саверці), мистецтвознавець [Ю. Іванченко](#) (с. Турбівка); кінооператор, заслужений діяч мистецтв України [В. Гутовський](#) (Корнин), актори, заслужені артисти УРСР [В. Карась](#) (с. Криве), [А. Тимошенко](#), заслужна артистка України [О. Заведія](#) (обоє — Корнин), композитор, віолончеліст, диригент [Т. Йотейко](#) (с. Почуйки); спортсмени [В. Кравчук](#) (академічне веслування, с. Миролюбівка), [О. Кравчук](#) (лижні гонки, с. Парипси); Герой України, керівник сільськогосподарського підприємства [В. Дідківський](#) (Корнин); учасники 2-ї світової війни, Герої Радянського Союзу [А. Вітрук](#), [М. Закутенко](#) (обидва — с. Андрушки), [В. Яковенко](#) (с. Липки), військовик [М. Гончарук](#) (кандидат воєнних наук, с. Парипси). Від кінця 1870-х рр. у с. Криве на засланні мешкав лікар, громадський діяч [Й. Юркевич](#). Там він збудував школу, першу в Україні електростанцію та машинну станцію, безкоштовно лікував селян. 1887—95 у с. Королівка жила письменниця [Дніпрова Чайка](#). 1901—06 у Корнині земським лікарем працював лікар-офтальмолог, хірург [М. Левитський](#).

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Похилевичъ Л. Сказанія о населенныхъ мѣстностяхъ Кіевской губерні. К., 1864, Біла Церква, 2005;
2. Прищепя Л. О. Нарис про село Кам'янку Попільнянського району Житомирської області. К., 1999;
3. Пазяк Н. М. Романівка на Попільнянщині: сторінки історії // Житомирщина на зламі тисячоліть: Пр. Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників. Ж., 2000. Т. 21;
4. Михальченко Л. М. Лихоліття села Новоселиця. К., 2003;
5. Махорін Г. Л., Оленська І. С. Край над Унавою. Ж., 2006;

6. Іващенко О. М. Пам'ятки і пам'ятні місця історії та культури на Житомирщині (Попільнянський район). Вип. 9. Ж., 2007;
7. Попільнянщина пам'ятає... Книга пам'яті жертв голодомору 1932—33 років Попільнянського району Житомирської області. Ж., 2008;
8. Прищеп Л., Сальник В. Його величність село... Історія вулиць села. До 400-річчя заснування. Ж., 2009;
9. Костриця М. М., Костриця М. Ю. Житомирщина туристична: краєзнавчі нариси. Ж., 2009;
10. Мазуренко П. Г., Махорін Г. Л. Почуйки: Історія та сьогодення. Ж., 2011;
11. Зарічний В. Г. З історії утворення району // Перемога. 2012, 20 листоп.;
12. Його ж. Колективізація на Попільнянщині // Там само. 2013, 7 черв.;
13. Його ж. У полум'ї Великої Вітчизняної // Там само. 2013, 21 черв.;
14. Його ж. Наш край у 80-ті та на початку 90-их років // Там само. 2013, 9 серп., 16 серп., 20 серп.;
15. Його ж. Попільнянщина в роки незалежності // Там само. 2013, 3 верес.;
16. Лутай М. Є. Історія населених пунктів Попільнянського району Житомирської області. Ж., 2014;
17. Остапенко Б. Острів вольності на Унаві: Нариси. Ж., 2014;
18. Його ж. Два крила рідного села: Нариси. Ж., 2015.

Бібліографічний опис:

Попільнянський район / В. Г. Зарічний // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2024. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-885618>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).